

рынок оконных профилей и правильный выбор экструзионного оборудования // Витрина. – 2007. – №2(38). – С. 15 – 17. 8. Кирилюк М., Тенденції розвитку ринку нерухомості у Чернівцях на 2007 рік // Маркетинг в Україні. – 2007. – № 3. – С.12 – 16. 9. Лаганін В.О. Аналіз прихильностей споживачів і оцінка корисності мультиатрибутивного товару // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2007. – №594.– С. 107–112.

УДК 338.45

З.С. Люльчак, Н.І. Хтей, Л.М. Акімова
Національний університет “Львівська політехніка”
Рівненський інститут слов’янознавства

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕТНИХ ВІДНОСИН НА РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКАХ ТЕПЛОВОЇ ЕНЕРГІЇ СИСТЕМИ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ

© Люльчак З.С., Хтей Н.І., Акімова Л.М., 2008

Досліджено світовий досвід у формуванні ринкових відносин на ринках теплової енергії, проаналізовано існуючий стан здійснення теплопостачання, визначено можливі конкуретні сектори у сфері цетралізованого теплопостачання та запропоновано класифікацію об’єктів комунальної теплоенергетики України відповідно до форми власності та подальшої можливості залучення інвестицій у сферу централізованого теплопостачання.

Global experience in formation of the market attitude in the markets of thermal energy is investigated, an available condition of realization a heat supply, definitions possible concurention sectors in sphere central a heat supply and classification of objects of municipal power system according to a pattern of ownership and the further opportunity of attraction of investments into sphere of the centralized heat supply is analysed.

Постановка проблеми. Загалом прийнято вважати, що поняття “конкуренція”(з лат. *concurrentia* – “суперництво”, “змагання”, “зіткнення”) – суперництво між виробниками (продавцями) товарів за кращі, економічно вигідніші умови виробництва та реалізації продукції, за отримання найвищого прибутку чи інших переваг, та “природна монополія” є несумісними [1, с. 278]. Відповідно до існуючої класифікації природних монополій на ринку теплової енергії України (доцільно створені та об’єктивно обумовлені природні монополії), можна зробити висновок, що комунальна теплоенергетика в Україні була і залишається доцільно створеною природною монополією за відсутності конкуренції у сфері централізованого теплопостачання [2]. Це означає, що входження конкурентів до цієї галузі стримується штучно. Сьогодні у сфері продукції підприємств-природних монополістів також є можливою свого роду конкуренція з боку товарів – замінників. Такими замінниками для послуг стаціонарного телефонного зв’язку є мобільний зв’язок, для централізованого теплопостачання – центральне та індивідуальне теплопостачання; для електроенергетики – індивідуальні електрогенератори. Популярність альтернативних схем теплопостачання постійно зростає у зв’язку із невдоволенням споживачів якістю послуг із теплозабезпечення та гарячого водопостачання, що здійснюється міськими комунальними підприємствами, та постійним зростанням їх вартості. Практично кожний власник житла в Україні

вирішує проблему забезпечення свого житла комфортними умовами життєдільності, тому актуальним є прийняття виважених рішень щодо подальшого розвитку централізації теплопостачання, підвищення якості теплопостачальних послуг.

Аналіз останніх досліджень і результатів. Проблемами формування ринкових відносин у сфері централізованого теплопостачання займається значна кількість вчених, зокрема В.Г. Семьонов, В.А. Малафеев, К. Замаш, М. Окольский, Е. Резотов [3 – 6]. Так, В.Г. Семьонов [4] виділяє можливі моделі розвитку ринку теплової енергії у сфері централізованого теплопостачання відповідно до форми організації конкуренції. Особлива увага приділяється моделі єдиного закупівельника В.А. Малафеевим та Е. Резотовим, які стверджують, що принцип роботи організації, яка виконує функції єдиного закупівельника, доволі простий – закупівля на конкурсній основі теплової енергії і теплоносія з подальшим продажем її споживачам на безальтернативній основі. Ця схема особливо прийнятна для територій з холодним кліматом і, відповідно, значним соціальним значенням теплозабезпечення. У цих районах, як правило, немає дешевого газу, а граничні капітальні витрати теплової енергії на опалення 1 м² надзвичайно великі, що відповідно передбачає високі витрати населення на оплату теплового комфорту [3, 4].

Кшиштоф Замаш стверджує, що діяльність у галузі централізованого теплопостачання вимагає наявності концесії, яка як правничий інструмент зможе індивідуально та гнучко регулювати діяльність кожного теплоенергетичного підприємства [6]. Він пропонує поділяти господарську діяльність підприємств на ринку теплової енергії у сфері здійснення централізованого теплопостачання на діяльність: винятково в межах: виробництва теплової енергії; постачання та збуту тепла, закупленого в інших енергетичних підприємств; виробництва, транспортування та збуту теплової енергії, виробленої на власних теплових джерелах; виробництва, транспортування та збуту тепла, виробленого на власних теплових джерелах та закупленого в інших енергетичних підприємств; виробництва, транспортування та збуту теплової енергії без її закупівлі в інших енергетичних підприємств; обороту теплової енергії. Однак за таких умов не визначається, де саме у централізованому теплопостачанні (на яких етапах технологічного процесу) буде можливою поява конкуренції.

Постановка цілей. Дослідження світового досвіду у формуванні ринкових відносин на ринках теплової енергії, аналіз наявного стану здійснення теплопостачання, визначення можливих конкурентних секторів у сфері централізованого теплопостачання та класифікація об'єктів комунальної теплоенергетики відповідно до форми власності та подальшої можливості залучення інвестицій у сферу централізованого теплопостачання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід розвинутих індустріальних країн Заходу показує, що конкуренція у разі ефективного її регулювання державою стає цивілізованою та легалізованою формою боротьби підприємництва за існування, дієвим механізмом відбору в економіці країни (знижуються ціни, зростає асортимент та якість товарів) [1]. Також, як бачимо, сучасне розуміння природної монополії надає змогу вводити той чи інший тип конкуренції, зокрема у випадку об'єктивно обумовленої природної монополії, для забезпечення ефективної роботи ринку, на якому підприємства-природні монополісти є провідними гравцями ринку, зокрема теплової енергії України та відповідних регіональних ринків теплової енергії. Відомо, що загроза втратити клієнтів у випадку вибору ними послуг, які надаються іншими компаніями-виробниками альтернативної продукції, підвищує мотивацію та дисципліну виробника.

Так, першим кроком до лібералізації ринку теплової енергії країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) стала заміна форм власності – розпочався перехід природних монополій ЦТ з комунальної до різних форм власності, таких, як муніципалітети, ВАТ, СП, приватне/спільне партнерство. Правда, процес реорганізації ще тільки розпочався, приватизація джерел генерування теплової енергії і тепломереж продовжується. Як правило, роздержавлення здійснюється шляхом продажу акцій.

Організація і власність діючих на ринку теплової енергії підприємств у країнах ЦСЄ відрізняється; у деяких з них структура власності децентралізована (багато постачальників, якими володіють муніципалітети), а в інших постачальники об'єднані у потужні державні концерни (таблиця).

**Організаційні структури суб'єктів ринку теплової енергії
у країнах Центрально-Східної Європи***

Країна	Організаційна структура суб'єктів ринку теплової енергії
Білорусія	2 потужні виробники і постачальники тепла: концерн “Беленерго” і підприємство в управлінні Міністерства житлово-комунального господарства
Болгарія	2 потужні виробники і постачальники тепла в Софії (власність міста) і Державне агентство з енергетики та енергетичних ресурсів (21 підприємство)
Чехія	Багато виробників і постачальників, які знаходяться в комунальній і промисловій власності
Естонія	Eesti Energia володіє 3-ма крупними тепломережами, решта – у власності міста та промислових підприємств
Угорщина	Багато постачальників у власності комунальних та промислових компаній
Латвія	Багато постачальників у власності комун та приватних інвесторів
Литва	6 регіональних та 13 муніципальних постачальників у власності комун та промислових компаній
Словакія	Близько 1,2 тис. теплостачальних підприємств у власності муніципалітету, ВАТ, СП, приватних фірм
Польща	Близько 3 тис. постачальників теплової енергії, які перебувають у державній та приватній власності
Україна	У 18 з 25 областей обласні теплоенергетичні об'єднання (комунальна форма власності), до складу яких входять підвідомчі котельні та ТЕЦ; в областях, де ці об'єднання було ліквідовано, розглядається питання про їхнє відновлення
Росія	485 ТЕЦ, 6,5 тис. котелень, 600 тис. автономних індивідуальних теплогенераторів, близько 30% котелень знаходяться у муніципальній власності, решта у власності промисловості
Казахстан	Основна частина ТЕЦ та тепломереж знаходиться у власності АТ з контрольним пакетом акцій у держави

* Джерело: власне опрацювання на підставі джерел [7, с.72; 8]

В Україні відповідно до прийнятого закону “Про тепlopостачання” і Програми реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2002–2005 роки та на період до 2010 державна політика у цій сфері повинна забезпечувати розвиток конкурентних відносин на ринку теплової енергії України. Пропонується здійснювати поділ діяльності у сфері тепlopостачання, зокрема централізованого, на виробництво, транспортування та постачання теплової енергії, а саме на ринку повинні з'явитися такі суб'єкти: теплогенеруюча організація; теплотранспортуюча організація; тепlopостачальна організація; теплосервісна організація [9, ст.1; 10].

Загалом схеми централізованого тепlopостачання відрізняються переважно джерелом генерування теплової енергії, тому нами пропонується розглядати такі варіанти централізованого тепlopостачання, як від ТЕЦ з паровими турбінами; від ТЕЦ з газовими турбінами; від локальних ТЕЦ; від районних і квартальних котелень.

Підприємства “Теплокомуненерго” здійснюють централізоване тепlopостачання своїх споживачів так (рис. 1): теплоносій (рідка або газоподібна речовина, що циркулює у трубах або каналах і передає теплову енергію в системах тепlopостачання, опалення, вентиляції та технологічних установках), вироблений на виробничому об'єкті, призначеному для виробництва теплової енергії (джерелі), транспортується комплексом трубопроводів (магістральною тепловою мережею) до центральних теплових пунктів (ЦТП) тепловою потужністю 6–8 Гкал/год., за допомогою яких споживачі (населення) приєднуються від теплових мереж до систем обігрівання та

систем гарячого водопостачання окремих будинків, загалом через них забезпечується теплопостачання мікрорайону або групи будинків.

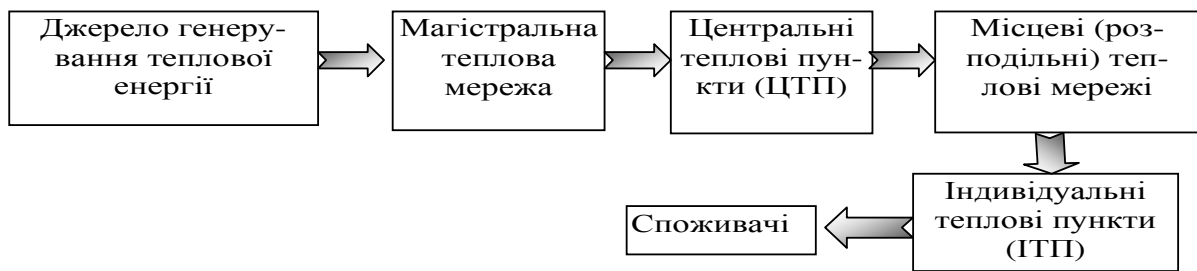

Рис. 1. Схема руху теплової енергії від виробника до споживача теплової енергії (житлово-комунального господарства України) за умови централізованого теплопостачання

Джерело: власне опрацювання

Надалі транспортують теплову енергію від ЦТП до окремих будинків за допомогою місцевих (розподільних) теплових мереж у вигляді чотирирубних мереж (подавальний і зворотний трубопровід системи опалення (СО) та подавальний і циркуляційний трубопроводи системи гарячого водопостачання (СГВ), якими теплоносії транспортують від центрального теплового пункту до теплового вводу споживача. Окрім того, на ввіді в будинки мережевих трубопроводів для постачання СО будинків ще передбачено індивідуальні теплові пункти (ІТП), в яких і доцільно встановлювати прилади обліку теплоти.

Однак залишається незрозумілим, де закінчуються повноваження організації, що здійснює транспортування, а де розпочинаються повноваження теплопостачальної організації і на підставі яких інституційних перетворень повинна відбутись реформа на ринку теплової енергії. Як вже зазначалося, державне регулювання діяльності у сфері теплопостачання передбачає ще й ліцензування певних видів господарської діяльності у цій сфері. Для ринку теплової енергії України є можливим використання двох різновидів ліцензій (на продаж теплової енергії та тепло постачальних послуг та їхнє виробництво (надання)), відповідно до яких та особливостей технологічного процесу централізованого теплопостачання пропонується поділити діяльність у сфері централізованого теплопостачання на: виробництво, транспортування, розподіл – збут теплової енергії та надання регіональних теплосервісних послуг, виділити такі суб'єкти господарської діяльності:

1. Теплогенерувальна організація – суб'єкт господарської діяльності, який має у своїй власності або користуванні теплогенеруюче обладнання та виробляє теплову енергію;
2. Теплотранспортувальна організація – суб'єкт господарської діяльності, який транспортує теплову енергію магістральними тепловими мережами, які є у його користуванні;
3. Дистрибуційна організація – суб'єкт господарської діяльності, який має у своєму користуванні розподільні теплові мережі, здійснює розподіл та збут теплової енергії безпосередньо до споживачів;
4. Регіональна теплосервісна організація (РТСО) – суб'єкт господарської діяльності, який буде свої відносини з клієнтами на підставі договорів про абонентне обслуговування та налаштування домашніх систем обігрівання, а також про реалізацію енергоощадних програм за бюджетні кошти або за рахунок самостійного залучення капітальних вкладень. Перелік послуг РТСО може бути таким:

- проведення енергетичних досліджень котелень, ТЕЦ та теплових мереж, їхньої паспортизації та атестації;
- профілактика кризових та аварійних ситуацій;
- надання допомоги в усуненні наслідків аварій;
- розроблення та реалізація проектів з підвищення ефективності виробництва, транспортування та розподілу – збуту теплової енергії;

- встановлення приладів обліку споживання теплової енергії на об'єктах теплоспоживання;
- оцінювання ефективності тепlopостачання житлових об'єктів, які обслуговуються підприємством у сфері тепlopостачання, для підвищення ефективності споживання теплової енергії та впровадження відповідних енергоощадних заходів;
- навчання управлінського та експлуатаційного персоналу тепlopостачальних підприємств принципам, методам енергоефективного виробництва, а споживачів – енергоощадного теплоспоживання.

Як було зазначено для специфічних ринків, зокрема регіональних ринків теплової енергії – можна впровадити особливі моделі організації конкуренції. Ці моделі, на відміну від вільної конкуренції, не можуть виникнути самі по собі – їх необхідно створювати штучно, шляхом виокремлення конкурентних секторів на окремих фазах процесу виробництва та збуту товару (послуги) (сфер, в яких підприємства зможуть функціонувати на конкурентних засадах).

Відповідно ми пропонуємо у сфері централізованого тепlopостачання вважати природними монополіями такі сфери:

1. Володіння та управління магістральними тепловими мережами, розподільними тепловими мережами, ЦТП та ІТП;
2. Послуги, які надаються підприємствами-власниками інфраструктури;
3. Користування магістральними тепловими мережами.

Конкурентні сектори належать переважно до сфери користування інфраструктурою:

1. Користування або право власності на джерела генерування тепла;
2. Користування розподільними тепловими мережами та ІТП;
3. Послуги, що надаються теплотранспортувальними, дистрибуційними та теплогенерувальними підприємствами;
4. Комплекс теплосервісних послуг.

Для аналізу можливої концепції розвитку та варіантів стратегії розвитку і регулювання регіонального ринку теплової енергії, формування його з ознаками об'єктивно обумовленої природної монополії суб'єктів господарювання та відповідно до виділених конкурентних секторів, всі об'єкти тепlopостачання необхідно поділити на три групи (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація об'єктів комунальної теплоенергетики відповідно до форми власності та подальшої можливості залучення інвестицій у сферу ЦТ

Джерело: власне опрацювання

Також треба зауважити, що під час формування конкурентних секторів необхідно враховувати, що:

- у випадку акціонування об'єктів комунальної теплоенергетики треба не лише змінювати їх організаційно-правову форму, але й покращувати експлуатаційні характеристики систем ЦТ;
- його доцільно здійснювати для залучення необхідних інвестиційних ресурсів;
- окрім залучення інвестицій, необхідною є така організація управління інвестиційними проектами, яка гарантуватиме їхнє ефективне використання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перед тим, як приймати рішення про доступ нових операторів на ринок, де домінують доцільно створені природні монополії, необхідно визначити потребу регіону в їхніх послугах. Для цього треба визначити загальний обсяг послуг, які надаються підприємством-природним монополістом, рівень розвитку цих послуг, після чого його порівняти з нормами і чинними стандартами. Оцінити технічний стан і рівень функціонально-споживчих якостей основних фондів, визначити необхідність у новому будівництві, капітальному ремонті і реконструкції технічних систем і споруд. Необхідно визначити потреби в поточному ресурсному забезпеченні, інвестиціях, нових технологіях. На основі цих даних доцільно визначити кількість операторів, кількість ліцензій або концесій та приділити увагу вибору оптимальної концепції, відповідних стратегій розвитку та регулювання регіонального ринку теплової енергії.

1. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. *Фінансово-економічний словник*. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 714с. 2. Люльчак З.С. *Соціально-економічна сутність природних монополій // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» "Логістика"*. – 2006. – № 552. – С. 82–87. 3. Малафеев В.А. *К вопросу о едином закупщике в теплоснабжении // Новости теплоснабжения*. – 2004. – № 11. – С.7–10. 4. Семенов В.Г. *Конкурентный рынок тепловой энергии в централизованном теплоснабжении // Новости теплоснабжения*. – 2004. – №11. – С. 4–6. 5. Okolski M. *Jaki model rynku energii, URE, Warszawa*. – 2001. 6. Zamasz K. *Rynek usług ciepłowniczych w Polsce, Gospodarka-Rynek-Marketing, Wyższa Szkoła Zarządzania w Rzeszowie, Rzeszow*. – 2004. 7. Дуброва І. *Тепловой удар // Энергетическая политика Украины*. – 2004. – №5. – С.70–72. 8. Реутов Б.В., Семенов В.Г., Наумов А.В., Пыжов И.Н., Муравьев В.В. *Опыт организации теплоснабжения в странах СНГ // Энергетика, экономика, техника, экология*. – 2002. – №5. – С.11–16. 9. Закон України "Про теплопостачання" від 02.06.2005 р. № 2633-IV // *Правова бібліотека «Інфодиск»: Законодавство України 2006*. 10. *Програма реформування і розвитку житлово- комунального господарства на 2002 – 2005 роки та на період до 2010 року // Правова бібліотека «Інфодиск» Законодавство України 2006*.